

نود و ششمین نشست

جلسه نقد و بررسی

«فرهنگنامه تاریخی مفاهیم فلسفه»

نوشته یو آخیم رینر

سخنرانان:

دکتر محمدرضا حسینی بهشتی، دکتر بهمن بازوگی، دکتر علی اصغر مصلح،
دکتر رضا داوری اردکانی، دکتر ماریا ناصر

سرای اهل قلم
(کتابخانه)

تاریخ: ۱۳۹۰/۰۳/۲۲
ساعت: ۱۹ - ۲۰

نشست

گزارش نشست نقد و بررسی کتاب

فرهنگنامه تاریخی
مفاهیم فلسفه

کتاب فرهنگ‌نامه تاریخی مفاهیم فلسفه با سخنرانی دکتر سید محمدرضا حسینی بهشتی سرویراستار این کتاب و عضو هیئت علمی دانشگاه تهران، دکتر رضا داوری اردکانی رئیس فرهنگستان علوم و استاد برجسته دانشگاه تهران، دکتر علی اصغر پازوکی عضو هیئت علمی مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، دکتر علی اصغر مصلح عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی و دکتر ماریا ناصر از مترجمان این کتاب در سرای دائمی اهل قلم نقد و بررسی شد.

در آغاز نشست، دکتر بهشتی بحثی در باره انتشار کتاب فرهنگ‌نامه تاریخی مفاهیم فلسفه گفت: در مؤسسه پژوهشی ارغنون و با همکاری سازمان سمت جلد اول این کتاب منتشر شد و اهمیت کار انتشار این کتاب در چند دهه اخیر کاری بی‌سابقه بود تا در کنار کارهای پژوهشی به ترجمه و مداخل انتخابی این اثر برجسته دست یابیم.

وی افزود: برگردان این اثر با تعداد بیش از ۱۵۰۰ مؤلف کاری دشوار بود و مترجمانی که در شاخه‌های مختلف فلسفه و مباحث نظری مربوط به برخی علوم آشنایی کافی داشتند، توانستند با انتخابی گسترده حداقل ۳۷۱۲ مدخل مجموعه ۱۳ جلدی را فراهم بیاورند.

بهشتی این مجموعه خاطرنشان کرد: گستردگی کار، دقت نظر و عمق بالایی که در مجموعه و نگارش و تألیف این اثر استفاده شده، می‌تواند منبعی تخصصی برای پژوهشگران، اساتید و دانشجویان مقاطع بالا در رشته فلسفه به شمار آید و ارزش محتوای اثر در زبان فارسی به خوبی منعکس شود. وی افزود: شیوه کاری که مؤلفان در این فرهنگ‌نامه انجام داده‌اند، نقش آموزنده‌ای دارد و برای کسانی که کارهای پژوهشی انجام می‌دهند، کار ارزشمند و عظیمی به شمار می‌آید.

بهشتی به شیوه کار اشاره کرد و یادآور شد: شیوه کار این است که یک مدخل و اصطلاحی در فلسفه به رشته تحریر درمی‌آید و از دل محاوره سعی می‌شود که تحولات یک اصطلاح و مفهوم فلسفی دنبال شود و قدم به قدم به نحو مستندی منعکس شود. در این مجموعه مداخل گاهی اوقات بسیار طولانی هستند و در مواردی حتی سه یا چهار نویسنده یک مدخل را نوشتند؛ یعنی مؤلفان هر کدام بخش‌هایی از یک مدخل را به عهده گرفته‌اند که در باره آن تخصص داشته‌اند.

وی به گذشته تاریخی مفاهیم فلسفی اشاره کرد و گفت: آثار برجسته‌ای که در سده ۱۹ و اوایل قرن در آلمان صورت گرفته بود، زمینه‌ساز این شد که بهره‌گیری از این پشتوانه چنین اثری تألیف شود.

دکتر بهشتی خاطرنشان کرد: در یک مطالعه هم‌عرض ابتدا منابع مشاهده می‌شود و کوشش می‌شود که این مفاهیم در مقاطع معینی شناسایی شوند و سپس در مطالعه در طول زمان، تحولات و دگرگونی‌های مفاهیم بتواند دنبال شود و محقق با بهره‌گیری از این دو مرحله دست به چنین تألیف با ارزشی بزند. وی افزود: حجم بزرگ این مجموعه و در نتیجه امکان پی‌گیری مطالب چه نزد خود چه در مکاتب که از آنها یاد شده و چه منابعی که برای مطالعه ارائه شده، کمک بزرگی برای محقق به شمار می‌آید که به مدد این مداخل کار خود را ادامه دهد.

بهشتی به انگیزه ترجمه و تألیف این کتاب اشاره کرد و گفت: با ترجمه این کتاب ما توانستیم با معیارها و استانداردهای کار علمی آشنا شویم و این ویژگی‌های این کتاب انگیزه‌ای شد تا در کنار یک پژوهشی، بخش‌هایی از مداخل به فارسی برگردانده شود.

وی به نقایص کار اشاره کرد و افزود: در این اثر در بخش‌هایی از حیطه فرهنگ مغرب‌زمین که بعضی از این مفاهیم، تحولات و تطوراتی را طی کرده‌اند که در موارد زیادی ممکن است به آنها کمتر اعتنا شده باشد و مؤلفان با این منابع از فرهنگ‌ها آشنایی کمتری پیدا کرده‌اند.

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران اضافه کرد: انعکاس این تحولات به دلیل تأثیرات بعدی در اندیشه مغرب‌زمین مهم است و در بخش‌هایی در فلسفه اسلامی که در بعضی مداخل ضروری بود تحولات آن بررسی شود، مورد کم‌توجهی قرار گرفته است و وظیفه پژوهشگران ماست که با بهره‌گیری از شیوه کار

دکتر بهشتی:
شیوه کاری که مؤلفان در این فرهنگ‌نامه انجام داده‌اند، نقش آموزنده‌ای دارد و برای کسانی که کارهای پژوهشی انجام می‌دهند، کار ارزشمند و عظیمی به شمار می‌آید.

دکتر سید محمدرضا حسینی بهشتی

و الگوها و ابتکاراتی که ارائه شده، دست به نگارش و تألیف کار مشابه در عرصه فلسفه بزنند تا نقش آموزنده‌ای برای محققان و پژوهشگران باشند.

آن‌گاه، دکتر رضا داوری اردکانی استاد دانشگاه تهران به انتشار این کتاب در چهل سال گذشته اشاره کرد و گفت: اگر این کتاب ۴۰ سال پیش منتشر می‌شد، شاید مورد استفاده ما قرار نمی‌گرفت و زمان مناسبی برای منتشر شدن این کتاب نبود، اما اکنون که کتاب‌های خوب و بد به صورت‌های بسیار بد، متوسط و گاهی خوب ترجمه می‌شود، در این شرایط ما نیاز به چنین اثری داریم که بتوانیم به عنوان منبع به مطالب آن مراجعه کنیم.

وی به ترجمه کتاب‌های درسی اشاره کرد و گفت: ما نیاز به ترجمه و تألیف کتاب درسی داریم. در آغاز، ترجمه کتاب درسی یک وضعیت پارادوکسال داشت و از این جهت که کتاب درسی مطالب دارد که مورد قبول یک جامعه علمی است، باید پشتوانه و استخوان‌بندی محکمی داشته باشد.

این استاد دانشگاه تهران خاطرنشان کرد: در تاریخ فلسفه در کشور ما تا این اواخر کتاب درسی نوشته نشده بود و بعضی کتاب‌ها خود به خود برای کتاب درسی انتخاب شده بود و این انتخاب کم و بیش طبیعی بود.

وی افزود: نوشتن کتاب درسی مستلزم این است که یک فرهنگ، اطلاعات، مدارک، منابع و مآخذی از آن درس وجود داشته باشد تا کتاب درسی نوشته شود. ما تا ۴۰ سال پیش کتاب فلسفه نداشتیم و نوشتن کتاب درسی در زمینه فلسفه برای ما مشکل بود.

داوری به منتشر شدن کتاب‌های درسی در زمان حال اشاره کرد و گفت: امروزه موقعیت ما تفاوت بسیاری دارد ما کتاب‌هایی در این زمینه داریم که ممکن است ایراداتی داشته باشد و زبان مناسبی نداشته باشد، ولی در این زمینه کتاب‌های بسیاری داریم.

وی افزود: تیراژ کتاب‌های ما بسیار پایین است، ولی فلسفه در قیاس دیگر رشته‌ها مناسب‌تر است. ما کم علم طلب می‌کنیم و کم دانش می‌جوئیم، ولی فلسفه طرفداران خود را دارد. اکنون زمانی است که اختلافات و سوء تفاهمات آغاز می‌شود و مورد بحث قرار می‌گیرد، باید در این زمینه کتاب‌هایی باشد که بتوان به آنها مراجعه و رفع اختلاف کرد.

رئیس فرهنگستان علوم خاطرنشان کرد: ما اکنون نیاز داریم که در این زمینه کتاب مرجعی داشته باشیم برای درک درست از اصطلاحات فلسفه و کسانی که فلسفه نمی‌دانند، نیز می‌توانند به این منابع مراجعه کنند. به عنوان نمونه، در این کتاب ۱۵۰ صفحه در باره «ایده» نوشته شده است و می‌تواند کامل‌ترین و جامع‌ترین فرهنگ‌نامه به شمار آید.

وی افزود با مطالعه این کتاب می‌توانیم دریابیم که نکته‌ای برای ما نقص کتاب است، ولی برای اروپایی و آلمانی‌ها نقص کتاب به شمار نمی‌آید؛ مانند این که برای ما مهم است که ابن‌سینا در باب امکان خاص چه گفته است. پژوهشگران و محققان باید این اصطلاحات را به طور مستقل در کتابی جمع‌آوری کنند و یا نظر فلاسفه اسلامی را بنویسند و در حاشیه کتاب اضافه کنند که نظر فلاسفه اسلامی در چاپ‌های بعدی کتاب در نظر گرفته شود.

این کتاب از ترجمه روان و خوبی برخوردار است و برای محققان و دانشجویان قابل فهم است و اگر غیر از این بود، دکتر بهشتی و همکارانش به ترجمه این کتاب اقدام نمی‌کردند.

وی افزود: این کتاب می‌تواند به عنوان کتاب درسی مطرح شود و اگر کلیه مجله‌های آن منتشر شود، کار اساسی با ارزشی فراهم آمده است.

سخنران بعدی این نشست دکتر بهمن پازوکی بود. وی در باره تیراژ این کتاب در ایران و کشورهای اروپایی گفت: تیراژ این کتاب به زبان آلمانی ۱۵۰۰۰ نسخه است و ترجمه این کتاب در ایران با شمارگان ۱۰۰۰ نسخه منتشر شده است. این مجموعه طی ۳۶ سال به اتمام رسیده و نشان از پشت‌کاری، نظم و

دکتر داوری اردکانی:

تیراژ کتاب‌های ما

بسیار پایین است،

ولی فلسفه

در قیاس دیگر رشته‌ها

مناسب‌تر است.

ما کم علم طلب می‌کنیم و

کم دانش می‌جوئیم،

ولی فلسفه

طرفداران خود را

دارد.

دکتر رضا داوری اردکانی

انسجام کار آلمانی‌ها دارد و فکر نمی‌کنم در کشور دیگری این‌چنین به کار فلسفه پرداخته باشند، زیرا آلمانی‌ها ید طولایی در این‌گونه فعالیت‌ها دارند. وی افزود: آلمانی‌ها پشتوانه خود را در سال‌های گذشته نیز نشان دادند. آنها لغت‌نامه قرون وسطی را در ۶ جلد گردآوری کردند که کار این مجموعه ۱۰ سال زمان به خود اختصاص داد.

پازوکی خاطر نشان کرد: کار ترجمه فرهنگ‌نامه تاریخی مفاهیم فلسفه هم‌زمان در سه مؤسسه انجام می‌شود؛ مؤسسه نوارغنون، مؤسسه سمت و مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران. و به این معنا نیست که تمام معانی و مفاهیم را به‌صورت مشترک انجام می‌دهیم بلکه تقسیم کار شده و قرار است مؤسسه حکمت و فلسفه در چهار مجلد این مفاهیم را منتشر کند.

وی به معرفی جلد‌های در دست انتشار مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه اشاره کرد و گفت: جلد نخست، با نام خدا و خداشناسی، دارای ۲۶ مدخل است و جلد دوم، با نام زیبا شدن و هنر که شامل ۱۴ مدخل است. جلد سوم و چهارم با نام اخلاق ۳۳ مدخل دارد.

عضو هیئت علمی مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه یادآور شد: ترجمه این کتاب، کار دشواری بود و در تمام متن کتاب جملات لاتینی آمده است.

وی به ایرادات تألیف این کار نیز اشاره کرد و گفت: تألیف این کتاب از انسجام، هم‌جنسی و هم‌گرایی برخوردار نبود و یک مدخل را چندین نفر نوشته بودند و هر کس از سبک و سیاق خاصی برخوردار بوده است و این مسائل، کار ترجمه را به مراتب دشوارتر می‌کرد.

دکتر علی‌اصغر مصلح نیز به ترجمه و تألیف این کتاب اشاره کرد و گفت: تألیف و ترجمه این کتاب، در واقع نمودی از تغییر تصور نسبت به فلسفه است. سرویراستار این کتاب «یواخیم ریتز» در کتابی با نام متافیزیک و سیاست که در بین دانشجویان آلمانی شناخته شده است، به وسیله ریتز و همکارانش تجدید بنا و طراحی شده است.

دکتر مصلح:
انتشار این کتاب
نمونه‌ای قابل تأمل
در کشور ما
به شمار می‌آید.
در عالم معماری و هنر
آثار بسیاری داریم و
اگر بخواهیم در فلسفه
یک اثر خارق‌العاده نام ببریم،
این کتاب می‌تواند
در این ردیف
جای گیرد.

دکتر علی‌اصغر مصلح

وی افزود: فیلسوفان اسلامی از فلسفه تصویری دارند که ریشه در تاریخ آنها دارد. این تصور با تصویری از فلسفه که زاینده تاریخ و شرایط دیگر است، تفاوت بسیار دارد. ترجمه این کتاب با سرویراستاری ریتز بهانه‌ای است برای دعوت به تأمل در باره این تفاوت و نحوه تغییر شرایط.

عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی خاطرنشان کرد: در سنت ما فلسفه نوعی فضیلت و کمال است و فلسفه، اندیشیدنی ژرف در عالم و آدم و مبدأ هستی است. معمولاً فلسفه در خلوت صورت می‌گیرد و بروز می‌کند. ما نمونه فیلسوفانی در سنت خودمان مانند فارابی، ابن‌سینا، سهروردی و ملاصدرا داریم.

وی افزود: فلسفه معرفتی است که از آن حیث که ارزش ذاتی دارد، باید مطلوب واقع شود و مورد احترام باشد. ما هنگامی که تحولات اجتماعی و تحول در ساختارها و مناسبات را دنبال کنیم، می‌بینیم که فلاسفه در طول تحولات تاریخی در دوره جدید به جایی می‌رسند که مورد پرسش قرار می‌گیرند که شما چه کاره هستید؟ این استاد دانشگاه یادآور شد: ظاهراً تحولات اجتماعی حکایت دیگری برای فلسفه دارد. هنگامی که فلسفه در جامعه و در کنار سایر علوم قرار می‌گیرد و هر علمی نقش خود را ایفا می‌کند و از آنها انتظاراتی دارند، فلسفه نیز با این سؤال مطرح می‌شود که در جامعه چه کاره است؟ فلسفه نمی‌تواند یک علم آزاد باشد.

وی افزود: بعد از جنگ جهانی دوم در کشور آلمان که هر کس به نحوی برای بازسازی کشوری که بیش از ۸۰ درصد خراب شده بود، شروع به کار کردند در دانشگاه‌های آلمان نیز نظام آموزشی تغییر کرد و نظامی جدید برای رشته‌های تحصیلی به کار گرفته شد. در آغاز دهه ۶۰ که هر کدام از این رشته‌ها در بازسازی مجدد مشخص شد، لازم بود که هر کدام از علوم شأن خود را تعریف کنند.

وی افزود: ریتز کوشش صحیحی را برای جان دوباره دمیدن به فلسفه آلمانی ایفا کرد و در یکی از کتاب‌های مشهورش با نام متافیزیک و سیاست که یکی از منابع درسی به شمار می‌رود، سعی می‌کند

دکتر پازوکی:

تألیف این کتاب

از انسجام

هم‌جنسی و هم‌گرایی

بر خوردار نبود و

یک مدخل را

چندین نفر نوشته بودند و

هر کس از

سبک و سیاق خاصی برخوردار

بوده است و

این مسائل،

کار ترجمه را

به مراتب

دشوارتر

می‌کرد.

دکتر علی اصغر پازوکی

با یک تدبیر جدید از ارسطو و هگل راه جدیدی برای ایجاد ارتباط تفکر فلسفی با مناسبات اجتماعی جدید ایجاد کند.

دکتر مصلح اضافه کرد: ریتز از اواخر دهه ۶۰ همکارانش را برای نوشتن این دانش‌نامه دعوت می‌کند و از سال ۱۹۷۱ انتشار این مجموعه آغاز می‌شود و برای جلد نخست آن، از ۲۰۰۰ فیلسوف استفاده شده تا مفاهیم و اصطلاحات را گردآورند. کار ریتز امروز به صورت یک شگفتی است و مبتنی بر یک تحلیل عمیق فلسفی است.

وی افزود: شاید در گذشته زمان آن نرسیده بود که چنین کاری انجام شود و این اثر با توجه به شرایط پیدایش آن در جامعه احساس نیاز می‌کرد. انتشار این کتاب نمونه‌ای قابل تأمل در کشور ما به شمار می‌آید. در عالم معماری و هنر آثار بسیاری داریم و اگر بخواهیم در فلسفه یک اثر خارق‌العاده نام ببریم، این کتاب می‌تواند در این ردیف جای گیرد.

سخنران پایانی این نشست دکتر ماریا ناصر از مترجمان این دانش‌نامه بود. وی گفت: زبان آینه واقعیت نیست، بلکه تفسیری از واقعیت است و با تفسیر مدرکات، ما می‌توانیم نتیجه بگیریم که زبان انعکاس و طرز نگرش فرهنگ‌ها به موضوعات است. اگر این‌گونه به زبان بنگریم تفاوت زبان را در تفاوت فرهنگ‌ها می‌بینیم.

وی افزود: هر چه فرهنگ‌ها از هم دورتر باشند، طرز نگرش بر عالم، آدم و مبدأ هستی فرق می‌کند و زبان هم دورتر می‌شود.

دکتر ناصر خاطر نشان کرد: این کتاب از زبان آلمانی به فارسی ترجمه شده است. زبان آلمانی در زمینه فلسفه با نگاه موشکافانه و دقیق به جهان اطراف می‌نگرد و شایستگی زبان فلسفه را داراست و به‌غایت دشوار است و ساختار بسیار متفاوتی نسبت به زبان فارسی دارد. از این رو، کار ترجمه را دو برابر می‌کند.

وی افزود: یکی از ویژگی‌های زبان آلمانی این است که کاربرد وجوه توصیفی دارد و این قابلیت را داراست که ۱۰ جمله فارسی را در یک جمله بیان کند. ما برای ترجمه این کتاب با جملات مطولی روبه‌رو بودیم که برای فهم آن ناگزیر بودیم، چند بار جمله را بخوانیم و بعد از فهم آن ساختار شکنی کرده و آن را به چند جمله تقسیم کنیم. بعد از آن ساختار، قالب خوب و روانی برای آن انتخاب می‌کردیم و از طرفی باید به متن وفادار می‌ماندیم و تمام ظرایف و دقایق به کاررفته در متن را رعایت می‌کردیم.

دکتر ناصر اضافه کرد: بعد از ترجمه اولیه فشرده‌گی مطلب یکی از کارهای دشواری بود که خاصه فرهنگ‌نامه‌نویسی است و از ویژگی‌هایش این است که باید فشرده باشد و مطالب را تا جایی که می‌تواند به ایجاز مطرح کند.

وی افزود: یکی از مشکلات دیگر کار ترجمه مشکل ناهمگونی سبک نگارش بود. مثلاً، مدخل «ایده» را حدود ده نفر نوشته بودند و تا می‌خواستید با سبک نگارش یک نویسنده عادت کنی، باید با نثر نویسنده دیگری خو می‌گرفتی. این نویسنده‌ها از تمام امکانات زبان آلمانی بهره جسته بودند و از هیچ واژه‌ای کوتاهی نکرده بودند، در واقع، می‌توانستند ساده‌تر از این بنویسند.

این مترجم اضافه کرد: مسئله دیگر معادل‌یابی برای واژگان و مفاهیم بود و با توجه به سیر تحول واژه‌ها از آغاز تا کنون و با توجه به بستر تاریخی که این واژه‌ها در آن به سر می‌برند، ما باید معادل‌های متفاوتی را برایشان می‌یافتیم.

وی افزود: دکتر بهشتی سه ویژگی لازم را برای ترجمه این کتاب اتخاذ کردند: ۱. تسلط به زبان مبدأ، ۲. تسلط به زبان مقصد و ۳. تسلط به موضوع بود که با رعایت کردن این مسائل توانستیم کار ترجمه این کتاب را به خوبی و دقت بالا به سرانجام برسانیم.

دکتر ناصر:

یکی از مشکلات دیگر

کار ترجمه

مشکل ناهمگونی

سبک نگارش بود.

مثلاً، مدخل «ایده» را

حدود ده نفر نوشته بودند و

تا می‌خواستید

با سبک نگارش

یک نویسنده عادت کنی،

باید با نثر نویسنده دیگری

خو می‌گرفتی.

دکتر ماریا ناصر